

De Data-sectie

Enkele notities m.b.t. het functioneren van het
Steinmetzarchief

door C.P. Middendorp*

1. Inleiding

Praktisch alle data-sets die in het Steinmetzarchief zijn opgeslagen, zijn thans gratis verkrijgbaar als SPSS-system file of als card-image file. Het betreft hier ongeveer 650 studies, van uiteenlopende aard en omvang, op allerlei gebied⁽¹⁾. Informatie over de belangrijkste studies en de tekst van de daarbij gebruikte vragenlijsten is opgeslagen in een computer-retrieval systeem: men kan hierdoor gemakkelijk zoeken naar een studie, die aan een complex van eisen voldoen. Toch is gebruik dat van dit materiaal wordt gemaakt nog zeer gering. Hoe komt dit? Dit stukje bevat onder meer enkele overpeinzingen over deze tragi-komische, doch voor een data-archief allerminst unieke situatie.

Men kan zich een situatie voorstellen waarin bestaande gegevens in data-archieven wel veel gebruikt zullen worden. Die zou de volgende moeten zijn:

- (a) fondsen voor het (dure) verzamelen van nieuwe data zijn schaars
- (b) op het betreffende wetenschapsgebied heerst een sterke empirische traditie

* De auteur is hoofd van het Steinmetzarchief, Kleine-Gartmanplantsoen 10, Amsterdam. Een folder is op aanvraag verkrijgbaar.

- (c) onderzoekers zijn geïnteresseerd in de generaliseerbaarheid van hun bevindingen naar een zo groot mogelijk universum en
- (d) er wordt een zekere pressie op onderzoekers uitgeoefend om te publiceren.

Deze situatie is vooral waar het de punten b) en d) betreft het meest van toepassing op politicologen en sociologen in de Verenigde Staten maar zelfs daar is op dit moment slechts één goed functionerend data-archief: het Inter-University Consortium for Political and Social Research (ICPSR). Er zijn kennelijk belemmerende factoren aan het werk. Dit is jammer want men kan zich toch moeilijk voorstellen hoe de sociale wetenschappen zich verder goed kunnen ontwikkelen als de verzamelde basis-gegevens niet bewaard zouden blijven voor nadere analyse. Dit klinkt wat criptisch, maar zal hieronder worden toegelicht.

Mijn uitgangspunt is dat een wetenschap tot ontwikkeling komt wanneer er een zekere continuïteit in data-verzameling, -analyse en theorievorming aanwezig is. De theorievorming op zichzelf laat ik hier verder buiten beschouwing. Slechts de algemene opmerking lijkt op zijn plaats dat het hiermee in de sociale wetenschappen niet zo best is gesteld. Theorie- en begripsvorming worden nogal eens door elkaar gehaald, veel zogenaamde theorieën zijn niet empirisch toetsbaar, zijn erg 'simpel' - vele onderdelen doen sterk aan tautologieën denken - of van een vaagheid die niet helemaal begrijpelijk is.

In dit stukje wil ik het verder hebben over continuïteit in data-verzameling - juist in verband met begrips- en theorievorming - en in de data-analyses en de noodzaak daarbij de beschikking te hebben over reeds verzamelde data.

2. Data-verzameling

Continuïteit in de data-verzameling houdt in dat men de verzameling van een nieuwe data-set, qua steekproeftrekking en qua vraagstelling, "afstemt" op één of meer andere onderzoekingen.

Op de hierboven gehanteerde term "afstemmen" ga ik nu verder in: heeft men daarvoor de oorspronkelijke gegevens nog wel nodig? Kan men niet volstaan met een beschrijving van de oorspronkelijke steekproef en een exemplaar van de oorspronkelijke vragenlijst?

Er is inderdaad een aantal gevallen waarin het niet nodig is om over de oorspronkelijke gegevens te beschikken om tot een zogenaamde 'replikatie' van een onderzoek over te gaan⁽²⁾. Indien men bijvoorbeeld op basis van de oorspronkelijke analyse over een bepaalde data-set een replikatie wil uitvoeren waarbij gestreefd wordt naar theorievorming d.m.v. betere begripsvorming, operationalisatie van een begrip en/of het invoeren van nieuwe variabelen teneinde bepaalde verschijnselen beter te kunnen verklaren of interpreteren, dan kan men het basismateriaal ongemoeid laten. Wil men een bepaalde studie slechts 'herhalen' ten einde bepaalde gegevens te vergelijken in de tijd, dan kan men vaak ook volstaan met de oorspronkelijke publikatie.

Pas indien de publikatie van de oorspronkelijke analyse niet die gegevens bevat die men voor een replikatie dan wel een longitudinale analyse nodig heeft, heeft men het basismateriaal nodig om na secundaire analyse die gegevens alsnog te verkrijgen.

Dit vanuit een oogpunt van continuïteit in de data-verzameling. Een directere benadering van de wenselijkheid waardevolle data 'opnieuw' te gebruiken (secundaire analyse) is uiteraard gelegen in het aspect van 'continuïteit in de data-analyse.

3. Data-analyse

Elk 'datum' in de sociale wetenschappen is volstrekt uniek, gezien het verschijnsel tijd en de processen van verandering die zich daarin afspelen. Elke waarneming is gebonden aan tijd en plaats. Deze situatie is geheel anders als die in de natuurwetenschappen. (De biologie en de medische wetenschap lijken een tussenpositie in te nemen.)

Wat voor de data zelf geldt, geldt tevens voor de analyse over elke unieke data-set: deze is zelf uniek. Het aantal beslissingen dat men moet nemen tijdens de analyse is zeer groot, en elke beslissing heeft arbitraire - ook idiosyncratische - elementen: hoe operationaliseert men een bepaald begrip, welke analyse-techniek past men toe, en hoe, welke verbanden worden onderzocht. Nu de computer zijn intrede heeft gedaan, en het gebruik van de computer gemakkelijker en goedkoper is geworden, wordt wel eens alles tegen alles gedraaid, om te kijken "wat eruit komt" - een uiteraard, uiterst dubieuze praktijk, behalve als start in een poging tot theorievorming⁽³⁾ - maar zelfs dan worden niet alle resultaten(hopelijk)gepubliceerd. Meestal ordent men het materiaal op een bepaalde manier - vanuit een bepaald begripmatig of theoretisch gezichtspunt - en maakt een selectie uit alle mogelijke analyse-gangen. (Soms beperkt dit zich zelfs tot een paar rechte tellingen en kruistabellen. Velen beschouwen nog als "het" resultaat van een enquête de wetenschap dat x% het eens of oneens is met een bepaalde uitspraak of dat y% wel eens z gedaan heeft. Verdere analyse wordt niet interessant gevonden en ligt ook niet in de bedoeling. De data-verzameling is er dan ook niet op afgestemd. In het Steinmetzarchief zijn ettelijke data-sets aanwezig die slechts op die wijze zijn geanalyseerd, en waarover nauwelijks verder is gepubliceerd.)

Met andere woorden: er is altijd secundaire (nadere, verdergaande, vanuit een ander gezichtspunt) analyse over een data-set (van enige omvang) mogelijk⁽⁴⁾. Secundaire analyse is ook nuttig en noodzakelijk: in de wetenschap gaat het er immers om zoveel mogelijk de arbitraire en idiosyncratische elementen uit te bannen. Men behoeft niet de controle van andermans bevindingen op het oog te hebben bij het streven naar het verkrijgen van meer zekerheid t.a.v. de generaliseerbaarheid van onderzoeksresultaten via een secundaire analyse van het basismateriaal - waarbij bijvoorbeeld bepaalde variabelen anders worden gemeten; bepaalde andere technieken worden toegepast of bepaalde andere controlevariabelen worden gebruikt⁽⁵⁾.

4. Weerstand tegen secundaire analyse

Waarom wordt secundaire analyse - in al zijn verschillende vormen⁽⁶⁾ - dan toch zo weinig toegepast? Een aantal redenen kan hiervoor worden aangevoerd.

In de eerste plaats vinden velen het waarschijnlijk gewoon niet 'leuk' of 'interessant' genoeg. Een secundaire analyse als boven geschetst mist een vorm van originaliteit en uniciteit die in de sociale wetenschappen nog steeds hoog staat aangeschreven: de onderzoeker is een unieke persoon met een unieke visie op een stukje sociale werkelijkheid. Wat een ander bedenkt of bevindt is of niet interessant genoeg om op door te gaan, wordt uitputtend uiteengerafeld in some felle polemieken, of wordt bewonderd en dus voor zoete koek geslikt. Het voortbouwen op werk en visie van een ander op basis van een secundaire analyse vereist vakmanschap, interesse in het vakgebied, "emphatische distantie" tot het werk van anderen, en creativiteit, maar niet dat volstrekt originele en unieke dat volgens sommigen het kenmerk is van grote geesten.

In de tweede plaats maakt het her-analyseren van door anderen verzamelde gegevens in eerste instantie een weinig 'academische' indruk (bedoeld wordt het Engelse 'scholarly'). Dit hangt waarschijnlijk samen met het zogenaamde 'deductieve ideaal' in de wetenschapsbeoefening (7): men dient zelf een theorie te ontwerpen, hypothesen te stellen en deze te toetsen aan speciaal daarvoor verzameld materiaal. Met bestaand materiaal werken past niet in deze academische traditie: men maakt zich dan 'makkelijk af' van een essentieel onderdeel van het wetenschappelijk proces, waarmee men bovendien nog "begint" in plaats van ermee te "eindigen", d.w.z. de data verzamelen nadat de hypothesen zijn geformuleerd. Uiteraard kan men ook hypothesen formuleren en daarna de geschikte, bestaande data erbij zoeken, maar dan is men vaak gedwongen met gegevens genoeg te nemen die niet zijn toegespitst op de probleemstelling, niet-ideale 2e hands gegevens dus.

Hierbij sluit, in de derde plaats, aan dat Nederlandse onderzoekers veelal een minder 'pragmatische' instelling hebben dan bijvoorbeeld hun Amerikaanse collega's ten opzichte van de in onderzoek te hanteren 'indices'. Dit hangt samen met de al genoemde minder sterke empirische traditie in Nederland. In Amerika moet men publiceren, en liefst op basis van empirisch onderzoek. Heeft men een probleemstelling dan is men dus vaak gedwongen gebruik te maken van bestaand materiaal dat niet 'optimaal' is. Men neemt daar dan genoeg mee. Een Nederlandse onderzoeker is, zo komt het mij voor, in dat opzicht veel kieskeuriger, en doet dan maar liever geen onderzoek, indien er geen fondsen beschikbaar zijn om het juiste materiaal te verzamelen.

De Amerikaanse situatie leidt tot een lawine van uiterst middelmatige studies - om geen krassere termen te gebruiken: al te veel pragmatisme is weinig vruchtbaar of zinvol.

In de vierde plaats vindt men het waarschijnlijk in vele gevallen weinig collegiaal de gegevens van een ander (een collega) nader te onderzoeken om zijn bevindingen op hun houdbaarheid te toetsen. In een klein land als Nederland is het aantal vakspecialisten op een bepaald gebied gering. Men kent elkaar goed, is van elkaar in menig opzicht afhankelijk, zit in dezelfde commissies etc. Het zou vervelend zijn als men in een positie zou komen te verkeren dat men een collega erop moet wijzen dat enige twijfel omtrent zijn bevindingen op zijn plaats is, of zelfs dat zijn bevindingen onhoudbaar blijken.

In het bovenstaande zijn 4 redenen opgenoemd waardoor data zo weinig secundair worden geanalyseerd. Hierbij is er meestal van uit gegaan dat een data-set in eerste instantie (primaire) behoorlijk is geanalyseerd en dat de secundaire analyse daarop min of meer is afgestemd. We hebben echter al eerder opgemerkt dat een min of meer volwaardige primaire analyse lang niet altijd voorkomt. Bovendien heeft een secundaire analyse niet afgestemd te zijn op een primaire: het materiaal kan vanuit een geheel nieuw (theoretisch) gezichtspunt benaderd worden.

5. Data-verzameling 'los' van data-analyse:
het Nationaal Kiezersonderzoek (NKO) 1977

Tenslotte is er een tendens waarbij het onderscheid tussen primair en secundair in de analyse verdwijnt doordat data-verzameling en -analyse worden gescheiden. Men verzamelt data zonder dat daar één expliciet doel achter zit. Meestal betreft het hier grote projecten die meerdere malen worden herhaald. In Nederland lopen thans 2 van deze projecten: het zogenaamde "Kwartaal onderzoek*" van het Instituut voor Wetenschap der Politiek en het Baschwitz Instituut, beide van de Universiteit van Amsterdam (waarover in een volgende

* (ook wel genoemd: het Continu-onderzoek)

aflevering van MDW meer) en het Nationale Kiezersonderzoek (1971, 1972-1973 en 1977) (zie verder in dit nummer).

Een werkgroep stelt in beide gevallen de vragenlijsten op; het veldwerk wordt uitbesteed aan een bureau voor markt- en opinie-onderzoek.

Voor de opzet van het NKO-1977 werd een evaluatie-onderzoek gehouden over de NKO's uit 1971 en 1972-1973 (8). Het doel van het evaluatie-onderzoek was "de ontwikkeling van meer valide en betrouwbare meetinstrumenten, die in een longitudinaal kiezers-onderzoek gebruikt kunnen worden". Gelet zou (ook) worden op de techniek der vraagstelling, en de onderlinge samenhang (schaalbaarheid) van de vragen. De vragenlijsten bestaan uit een zogenaamd "vast" deel en een variabel deel; speciaal het vaste deel zou kritisch moeten worden gezien volgens de onderzoekers. De onderzoekers meenden voorts ook de stabiliteit van de antwoorden van het panel op identieke vragen in 1971 en 1972/1973 als maat te kunnen hanteren voor de geschiktheid van een vraag ter opnemng in onderzoek in 1977.

Het lijkt erop alsof de 'secundaire' analyse van het panel 1971-1973 plaats vond in het kader van een replikatie. Omdat het oudere materiaal nog niet aan één of meer "afgeronde" en omvangrijke analyses is onderworpen, was echter een replikatie in 'theorievormende' zin niet mogelijk (9). Hoe moeilijk het dan is om een replikatie te 'enten' op een secundaire analyse bleek tijdens de discussies in de werkgroep: de empirische resultaten hebben nauwelijks een rol gespeeld bij het opstellen van de nieuwe vragenlijst en het herformuleren van vragen.

Wanneer een bepaald item niet op een bepaalde factor laadt, of op geen enkele factor, dan is dat nog niet direct een reden het item te elimineren: het is dan soms 'interessant op zichzelf' of 'indiceert juist een mogelijk interessante nieuwe dimensie', zo werd vaak opgemerkt.

Voor geringe stabiliteit van antwoorden geven de onderzoekers zelf een aantal redenen. Hun kritiek op de formuleringen van sommige items was terecht, maar een al te uitbundig herformuleren doet afbreuk aan de mogelijkheden tot longitudinale analyse. Doorslaggevend voor de vraag of een item gehandhaafd dan wel verwijderd zou worden was meestal de interesse van één of meer werkgroepleden of hun oordeel over de relevantie van de vraagstelling.

Uniek voor de opzet van NKO'1977 was voorts de evaluatie van het proefonderzoek onder 100 personen d.m.v. schaalanalyse (Methode Mokken) (10). De resultaten van deze analyses hadden soms wel een invloed op de beslissing één of meer items te handhaven dan wel te verwijderen.

Het is duidelijk dat een project als het NKO het onderscheid tussen primaire en secundaire analyses doet vervagen. Een dergelijke aanpak heeft voor- en nadelen. Een voordeel is dat veel onderzoekers bij de opzet ervan worden betrokken en er 'iets van hun gading in kunnen stoppen' (met de verplichting tot latere analyse en publikatie). Een nadeel is de geringe samenhang en de versnippering die dreigt op te treden: er ontstaat een mélange van gegevens waarvan na de eerste analyse-ronde niemand eigenlijk meer goed weet wat ermee aan te vangen. Longitudinale analyse wordt op den duur natuurlijk bijzonder interessant.

De rol van het Steinmetzarchief met betrekking tot deze data is een wat andere als m.b.t. een 'gewone' data-set: het archief krijgt de data 'schoon' opgeleverd met een prachtig codeboek erbij (zoals het ze zelf niet kan produceren door gebrek aan middelen). De distribuerende taak van het archief is marginaal: alle instituten voor politicologie hebben een duplikaat van de data in huis. Het archief is hier eigenlijk overbodig: acquisitie noch gebruik vormen een probleem.

6. Onderwijs-pakketten (11)

Een andere ontwikkeling waarbij data-archieven een rol kunnen spelen is die in de richting van 'bring the data into the classroom': het inpassen van het doen van analyses over 'echte' data in het onderwijs. De ontwikkelingen op computer-gebied en de ontwikkeling van niet al te moeilijk te hanteren computerprogramma-pakketten zoals bijvoorbeeld het Statistical Package for the Social Science (SPSS) maken dit steeds meer mogelijk. Het is van belang studenten in een zo vroeg mogelijke fase van de studie hun 'angst voor' en/of onbekendheid met de computer te laten overwinnen. Een dergelijk pakket kan dan bestaan uit een niet al te grote data-set met bijbehorend codeboek en een 'handleiding' waarin het terrein van het betreffende onderzoek in algemene termen wordt geschetst en waarin opdrachten worden gegeven om met de gegevens, binnen een zeker theoretisch kader, analyses uit te voeren. (Zie verder in dit nummer).

De rol van een data-archief in deze is uiteraard: het ter beschikking stellen van data. Het behoort zeker niet tot de directe taak van een data-archief om zelf onderwijspakketten te ontwerpen; wel eventueel in samenwerking met anderen. Maar ook hier dreigt het gevaar dat de functie van het archief een marginale zal zijn. De situatie in Nederland is thans immers zo dat daar waar data in het onderwijs worden gebruikt ... het hier vaak de door de docent of het instituut zelf verzamelde data betreft. Deze sluiten vanzelfsprekend beter aan bij de interesse van de betrokken staf-leden, men is er van begin af aan mee vertrouwd en ... men kan misschien studenten inschakelen bij het uitvoeren van analyses bestemd voor publikaties (Zo snijdt het mes aan twee kanten).

7. Perspectieven

Het bovenstaande is bewust in wat donkere, bijna melancholische termen gesteld. Welke perspectieven zijn er voor een algemeen data-archief in Nederland? Het bestaansrecht van een dergelijk archief komt op de tocht te staan bij een gering gebruik van de data. Moet men de onderzoekers (studenten, stafleden) dan alles op een voorgekauwd presenteerblaadje aanbieden om hen te bewegen de blik ook eens te richten op de alreeds verzamelde en goed toegankelijke data? Men zou er moedeloos van worden.

Hoe vreemd het ook moge klinken: het enige lichtpuntje in deze is de mogelijkheid dat vele non-clienten niet worden belemmerd door enige kennis van zaken voor wat betreft de doelstelling en werkwijze van het Steinmetzarchief. Men kan slechts hopen dat velen nog niet op de hoogte zijn van alle mogelijkheden die het archief biedt. Als de meesten al wel op de hoogte zijn, maar desalniettemin aan de diensten van het archief geen behoefte hebben, om wat voor reden dan ook, dan zal het heel wat moeilijker zijn het gebruik te doen toenemen dan wanneer het geringe gebruik berust op onwetendheid.

Waarschijnlijk lijkt dit laatste niet, gezien de vele publikaties m.b.t. het functioneren van het archief en de verspreiding op grote schaal van de catalogi, en brochure en een folder. We hebben daarom het voornemen deze vraag eerdaags empirisch te toetsen d.m.v. een enquête, waarvan de gegevens natuurlijk in het Steinmetzarchief zullen worden opgeslagen.

Noten:

- (1) Zie: Steinmetz Archives; Catalogue and Guide, 1974.
Een supplement zal eerdaags beschikbaar zijn. Er zijn thans 280 P-studies, 80 S-studies en $\pm$ 300 NIPO-week-enquêtes opgeslagen.
- (2) Zie C.P. Middendorp, Over de techniek der (partiële) replikatie; Methoden en Data Nieuwsbrief, 1976: 1: 50-57, en "Over de methode der (partiële) replikatie (2); enkele toepassingen; MDN, 1977a: 2: 111-134.
- (3) Zie C.P. Middendorp, Progressiveness and Conservatism; Fundamental Dimensions of Ideological Controversy and their relationship to social Class; Den Haag, Mouton, 1977b; chapter 7.
- (4) Zie: Steinmetzarchief; Doelstelling, Organisatie en werkwijze, Noordhollandse Uitgevers Maatschappij, Amsterdam-Londen 1972: p. 20, voor de verschillende vormen van secundaire analyse.
- (5) Zie Middendorp, 1976;
- (6) Zie noot 4.
- (7) Zie Middendorp, 1977b: 225-227
- (8) Zie C.J. Wiebrens, G.A. Irwin, J. Verhoef, Vragen en Vraagstellingen in de Nationale Kiezersonderzoekingen; een evaluatie, Leiden, 1977.
- (9) Zie Middendorp, 1977a: 124 ff.
- (10) Zie R.J. Mokken, A Theory and Procedure of Scale Analysis; with Application in Political Research; Den Haag, Mouton, 1970. De analyses werden uitgevoerd door B. Niemöller, Instituut voor Wetenschap der Politiek, Universiteit van Amsterdam.

Noten (vervolg):

- (11) Zie bijv. de Supplementary Empirical Teaching Units in Political Science (SETUPS), uitgegeven door de American Political Science Association (APSA) in samenwerking met het Inter-University Consortium for Political and Social Research (ICPSR). Data en handleidingen zijn gratis verkrijgbaar via het Steinmetz-archief.